

המכללה האקדמית תל חי

אמנות, מחקר וחינוך ביקורתי: רגעים, תובנות וחוויית

סדנת מחקר

יום א' 26.6.2022 • יום ב' 27.6.2022

מבוא | תקצירים

צוות מארגן:

ד"ר יערה גיל-גלזר

פרופ' תמר הגר

אמנות, מחקר וחינוך ביקורתי – רגעים, תובנות וחוויות

מבוא

הסדנה תעסוק בקורסים ובמחקרים העוסקים באמנות ובתרבות חזותית לסוגיה בכדי לייצר תפיסה ביקורתית של המציאות החברתית, אקטיביזם ושינוי חברתי. בסדנה נתהה על תפקידי המרצה בקורסים אלה ועל המטרות הפוליטיות-חברתיות של תהליך הלמידה. נדון גם בשאלות – מהו מקום האמנות בתהליכי הוראה ובשינוי המציאות החברתית-פוליטית, והאם וכיצד יש להוראה כזאת מקום במוסדות חינוך ובאקדמיה הנאו ליברלית בעת הזו.

הנרי ג'ירו טבע את המושג "פועלי תרבות", המתייחס לא/נשי חינוך כמי שתפקידן לפתח "אזרח מעורב, ביקורתי, משמיע קול, בעל חוש צדק מפותח ודואג לזולת" המעורר ידע שמבקש לצמצם את רמות הדיכוי בחייהם של בני אדם. ג'ירו וזיגמוט באומן, סבורים כי בתי ספר תיכוניים ומוסדות אקדמיים הם בין הזירות היחידות בהם ניתן לרכוש מיומנויות של אזרחות פעילה ושל שיתופיות. בסדנה נתבונן על המושג פועלי תרבות בהתייחס למרצות ומרצים העוסקים או משלבים את תחומי האמנות השונים (אמנות פלסטית, צילום, קולנוע, כתיבה, תיאטרון, ועוד) בהקשר ביקורתי, במטרה לקדם מודעות חברתית, מגדרית, אתנית, רב תרבותית, קוסמופוליטית, אזרחות פעילה ואף אקטיביזם למען שינוי חברתי. בעשורים האחרונים פורסמו מחקרים רבים על המיזוג בין אמנות לחינוך ביקורתי בשדה הבינלאומי והמקומי. מטרתנו היא לאסוף קבוצה של מרצות/ים-חוקרות/ים בישראל העוסקים באמנות וחינוך ביקורתי באופנים שונים, כדי ללמוד על הפעילות והמחקר המקומיים בתחום, ואף לכוון קהילה חוקרת שחבריה יוכלו לשתף פעולה. הסדנה תהווה פלטפורמה להתבוננות ולמחקר של המתרחש בקורסים אלה כדי להציע תובנות על פעילות חינוכית זו ועל תוצאותיה התרבותיות והחברתיות. כמו כן, במסגרת הקבוצה נפעל ליצירת גיליון מיוחד של כתב עת אקדמי או לחלופין קובץ מאמרים שישפכו אור על הנעשה בתחום בארץ.

תמצות המטרות בפועל:

1) קיום מפגש בן יומיים בו יציגו חוקרות וחוקרים מתחומי האמנות ולימודי החברה והתרבות את תובנותיהם ומחקריהם מקורסים שלהן/ם בתחומי אמנות שונים (כולל תרבות חזותית לסוגיה), מתוך עמדה של חינוך ביקורתי ושינוי חברתי.

2) הקמת קבוצת פייסבוק להמשך קשר מחקרי ואינפורמטיבי בקבוצה ומחוץ לה.

3) פרסום העבודות בקובץ מאמרים בכתב עת אקדמי או בספר אקדמי.

מושב ראשון: תלמידים/ות יוצרים/ות ומאתגרים/ות

פדגוגיה חזותית דיאלוגית כפעולה המאתגרת את גבולות ההוראה מסורתית

מקרה בוחן: הקורס טקסט חזותי

ד"ר ורד חרותי

הפקולטה לאמנויות – המדרשה, המכללה האקדמית בית ברל

הקורס "טקסט חזותי: אמנויות, תרבות וחינוך" נלמד משנת 2016 ועד היום במסגרת לימודי התואר הראשון במדרשה לאמנות. הקורס עוסק ביחסים שבין שפה חזותית לשפה מילולית בדגש על קריאת דימוי בהקשר תרבותי וקריאת מרחב בסביבה האישית והחינוכית. הקורס מתמקד בגישה הסמיוטית הלשונית (דה-סוסיר, [1916] 2005) והסמיוטית החזותית-תרבותית (בארת, [1957] 1988), ודן בסוגיות ביחס למרחב האישי ומרחב הלמידה (Alexander, 1979; לם, 1988, פוקו, 2015), תוך שימת דגש לפדגוגיה חזותית-בקורתית. בקורס לומדים כ-70 סטודנטים ממגוון תרבויות (יהודים, ערבים, דתיים וחילוניים), והוראתו נעשית בצורה פרונטלית מסורתית, בפורמט המקשה על שיח ודיאלוג. בבואי ללמד קורס זה התמודדתי עם הסוגיות הבאות: **כיצד, למרות התנאים, ליצור הוראה אישית ודיאלוגית על בסיס החזותי, הפורצת את גבולות ההוראה המסורתית הפרונטלית ומעודדת ייצוג והשמעת קולות מגוונים של קבוצת הלומדים; וכיצד מטלות הקורס ישקפו את הכוונה לפעול בפדגוגיה חזותית-ביקורתית ביחס למושגים תיאורטיים שמועלים בקורס?**

החלטתי שמטלות שאתן בפלטפורמה חזותית שיתופית (Padlet) יהיו את הבסיס להוראה הדיאלוגית (פרירה, 1981) והתרגילים שניתנים משבוע לשבוע יזמינו את הסטודנטים להגיב באופן חזותי על החומר הנלמד בשיעור. בנוסף, ניתנות שתי מטלות במהלך הקורס; האחת, **בניתוח דימוי (עבודה אישית) והשניה, בניתוח מרחב אישי-קבוצתי ומרחב למידה (עבודה קבוצתית) כדי להקביל ולהבדיל בין מהלכי הניתוח החזותיים בעבודות הסטודנטים. יות השונות ותוצאותיהם. המטרה של כל המטלות היתה לאפשר הפנמה והרחבה של החומר, שיתופים בין הסטודנטים ודיון מבוסס הקשרים אישיים לצד תרבותיים אשר ינכיחו את עולמות התוכן שלהם.**

באמצעות מטלות אלה בפלטפורמה השיתופית הפכו הסטודנטים והסטודנטיות לפעילים למרות ההוראה הפרונטלית. שיתוף הקבוצה במרחב הדיגיטלי איפשר הנכחת זהויות ותרבויות שונות בקרב הקבוצה, לצד הפנמה לתבניות חזותיות חוזרות בין תרבויות, מהלך שמעורר מודעות ושיח. כמרצה, פעולות אלו אפשרו לי הוראה דיאלוגית ואישית שפרצה את גבולות מרחב הכיתה וזמן השיעור. למרות השינוי, עדיין נותר פער בלתי פתור בין ההוראה הפרונטלית באולם לבין ההוראה האישית הדיאלוגית שהתקיימה בפלטפורמה הדיגיטלית, פער שאני רוצה לחשוב כיצד אפשר לבטלו או לצמצמו בעתיד.

מחוץ לארון – בתוך הכיתה: מיניות ופדגוגיה ביקורתית חזותית במרחבים אקדמיים

ד"ר יערה גיל-גלזר

החוג לחינוך והחוג ללימודים רב-תחומיים, המכללה האקדמית תל חי

בהרצאה אציג שלושה מקרים שבהם תלמיד תיכון וסטודנטיות במכללה יישמו פדגוגיה ביקורתית חזותית (גיל-גלזר, 2017) ופדגוגיה ביקורתית של מרחב (McLaren, 2003; Morgan, 2000). באמצעות מדיה אמנותית מחאתית ופרובוקטיבית במרחב הבית ספרי והאקדמי, הם/ן נאבקו נגד תפיסות דכאניות רווחות אודות סוגיות והיבטים שונים של מיניות:

הדוגמה הראשונה היא פרויקט גמר בצילום של תלמיד-תיכון, שיצא מול קהילת בית הספר מהארון באמצעות הצגה של דיוקנאות גוף ופנים שלו. הדוגמה השנייה היא פרזנטציה בנושא הטלת מום באיבר המין הנשי, שהציגו שלוש סטודנטיות ערביות במכללה, עוררו כך דיון בסוגיית זכותן של נשים על גופן, ויצרו שיח שחשף דעות קדומות של סטודנטיות יהודיות על סטודנטיות ערביות. הדוגמה השלישית היא הצגה שיצרה סטודנטית במכללה, במטרה לחשוף דרך סיפורה האישי את ה"ידע" שמאחורי הגלולה למניעת הריון, ולדון בסוגיות כמו יחסי הכוח בין מטופלת לגניקולוג, בכוחה של תעשיית התרופות ובמשמעות של החופש המיני של נשים וגברים.

שלוש הדוגמאות כללו מפגש בין קהל ליצירות שעוסקות בסוגיה מינית בעלת משמעות חברתית מורכבת וטעונה, סוגיה שחשוב לחשוף אותה ולדון בה באופן ביקורתי. המרחבים הבית-ספריים והאקדמיים היו הזירה או הבמה, ותגובות הקהל – שנעו בין הלם, מבוכה או התנגדות, לבין התרגשות, והכרת תודה – היו משמעותיות לבחינת כוחה של תרבות חזותית במרחב אקדמי ככלי של פדגוגיה ביקורתית.

הדיון בשלושת תיאורי המקרה – באמצעות ניתוח היצירות, הפרזנטציות, הרפלקציות הכתובות והראיונות עם היוצרים/ות – יבקש לענות על השאלה: באילו אופנים יכולה פרקטיקה אמנותית של פדגוגיה משחררת במרחב הבית ספרי / האקדמי להיות אמצעי למאבק בדעות קדומות, שגויות, מטעות ודכאניות בנוגע למיניות ולסוגיות חברתיות ותרבותיות הכרוכות בה.

השתקפות תפיסות רב-תרבותיות דרך דימויים חזותיים במסגרות חינוך דו-לשוניות זהר סיטנר

הפקולטה לאמנויות – המדרשה, המכללה האקדמית בית ברל

בשנתיים האחרונות אני מדריכה פדגוגית של סטודנטיות המתנסות בהוראת אמנות בבית ספר דו-לשוני. זו קבוצה מעורבת ובהתאם למודל של בית הספר, הן מלמדות בזוג דו-לאומי, דו-לשוני. העבודה עם קבוצה משותפת בתוך בית ספר משותף מעלה שאלות בנוגע להכשרה, ולאפשרויות של מימוש פדגוגיה רב-תרבותית הלכה למעשה (Paul-Binyamin & Reingold, 2014).

בניסיון להמשיך ולחקור את תחומי העניין שמעסיקים אותי, חיבורים בין חינוך רב-תרבותי, פדגוגיה ביקורתית ודימויים חזותיים, אני מעוניינת להתבונן על התהליך שעוברות סטודנטיות במהלך ההכשרה וההתנסות ולבחון את התפיסות שלהן המתממשות בשיעורי האמנות שהן מלמדות בבית הספר הדו-לשוני, ובאות לידי ביטוי בתרגילים ובתוצרי התלמידים בשיעורים אלה. כלומר, אני מניחה כי התוצרים החזותיים שיעשו במסגרת שיעורי האמנות יוכלו להוות כלי מחקרי, דרכו ניתן יהיה ללמוד גם על התפיסות הגלויות והסמויות של הסטודנטיות. ניתוח הממצאים והבנת התפיסות המשתקפות דרכם יוכלו לשפוך אור גם על תהליך ההכשרה הקבוצתי, כמו גם על השקפת העולם האישית שלהן בנוגע לסוגיות חינוכיות של רב-תרבותיות.

הקשר שבין ממצאים חזותיים לתפיסות חינוכיות ואידיאולוגיה רב תרבותית נחקר על ידי בעבר לצרכי כתיבת התזה, בה בחנתי את התכנים הנלמדים בגני ילדים דו לשוניים, ערבים – עבריים דרך השתקפותם בדימויים ובחפצים על הלוחות, המדפים ובפינות המשחק אליהם חשופים ילדי הגנים.

תהיתי עד כמה במסגרות חינוך דו לשוניות המאמצות גישה רב תרבותית מצליחים קירות הכיתה מצליחים גם הם, לדבר בשתי השפות בהן מדברים הילדים ומדברות המורות.

מתוך השוואה בין שני גנים גיליתי שתי אסטרטגיות שונות מאוד, אשר כל אחת מהן תרגמה את המונח "רב תרבותיות" לפרקטיקה פדגוגית ייחודית: בגן אחד באו לידי ביטוי חזותי מושגים כמו סימטריה, הדדיות, יחסי כוח (וניסיון לאתגר את יחסי הכוח) המתקשרים לשיח פוסטקולוניאלי (יונה ושנהב, 2005). בגן השני שיקפו הדימויים שיח פוסטמודרני (שם), פחות דיכוטומי, נזיל יותר ומרומז. שיח נטול הגדרות או כותרות חד משמעיות של לאומים, חגים ושפות. בהמשך לממצאים אלה במחקר הנוכחי אני בוחנת את הדרכים החינוכיות של סטודנטיות המלמדות אמנות במסגרות דו לשוניות. האם ובאילו אופנים תהליך ההכשרה שלהן במכללה וההתנסות בהוראה משותפת במסגרת דו-לשונית יתרמו לגיבוש תפיסה ביקורתית, כזו שרואה בתהליך החינוכי הזדמנות לשינוי חברתי.

לארוז מוצרים או לקדם שינוי חברתי? –

שאלות העולות מקורס בתקשורת חזותית הפועל בחברה אזרחית

רותי קנטור

המחלקה לתקשורת חזותית, בצלאל – אקדמיה לאמנות ועיצוב

תחום התקשורת החזותית מגוון וגבולותיו מתרחבים ומשתנים תדיר. הלמידה האקדמית מותאמת לשינוי זה ומכילה לפיכך תחומי עניין רבים, פיתוח יכולות של מחקר חזותי, העברת מסרים, יצירת קונספטים ושכלול מיומנויות רבות. החשיבות הגדולה של התחום נוגעת לאחריות שנוטלת עליה המעצבת כלפי החברה והקהילה שבה ובשבילה היא פועלת. זאת הייתה נקודת המוצא בפיתוח קורס "המדינה זו אני", שיזמתי והנחתי עם אביב אלחסיד בעשר השנים האחרונות במחלקה לתקשורת חזותית באקדמיה בצלאל. ההנחה העומדת בבסיסו של הקורס היא שהמעצבת ממוקמת בצומת קריטית ושדרכה זורמים תהליכים חברתיים ולפיכך ביכולתה להשפיע על כיוון התהליכים הללו ועל עוצמתם.

הקורס הזמין את הסטודנטית לבחור עשייה חברתית הקרובה לליבה ודרכה לבחון את יחסיה כמעצבת עם הקהילה שבתוכה היא פועלת. כך יכלה הסטודנטית ללוות באופן רחב ומקיף עמותה/ארגון חברתי, ולבנות ידע הדדי בשיתוף פעולה איתם, תוך דיאלוג המבוסס על למידה ותיווך, ולספק מענה לצרכים ערכיים, תקשורתיים, מיתוגיים ועיצוביים של העמותה/ארגון חברתי. הסטודנטית זכתה בהזדמנות להשתמש בחשיבה עיצובית, במיומנויות ובכלים בתקשורת חזותית שרכשה במהלך הלימודים והתנסתה במימושם לטובת צרכים מעשיים בנושאים חברתיים ופוליטיים אקטואליים. מהלך כזה משפיע על דרך החשיבה, על השינוי במוטיבציה המקצועית ועל הבנת תפקידה וחשיבותה כמעצבת השותפה לשינוי חברתי ולא רק כמגיבה לצרכי ותכתיבי השוק.

מדי שנה עסקו הסטודנטיות ים בנושאים כמו: זכויות פרט ואדם, מגדר וזהות, חינוך, בריאות, זכות לקורת גג, זכויות של אוכלוסיות מוחלשות ועוד. כ-100 פרויקטים של עמותות וארגונים ואף של אקטיביסטיות בודדות, השתתפו בקורס וקיבלו מענה לצרכים שלהם באמצעות תקשורת חזותית. התוצרים היו מגוונים על פי צרכי הארגון: שפה חזותית, אסטרטגיה, זהות ומיתוג, פלטפורמות דיגיטליות, אתרי אינטרנט, קמפיילים ברשתות חברתיות, כרזות, עלונים, סרטונים, תערוכות ועוד.

בהרצאה אציג רפלקציה על עשר שנות הקורס, תוך שימוש במקרי בוחן של תהליכי העבודה עם הקהילות והעמותות. אתמקד בעיקר במורכבות, בקשיים ובאתגרים שזימנו המפגשים בין קורס אקדמי בתקשורת חזותית לבין גופים בחברה האזרחית. לדוגמה, אעסוק בזהירות וברגישות הנדרשים לבחירת הנושאים והעמותות שישתתפו בקורס; התסכול בפערי הזמן והקצב בין פעולות של ארגוני החברה האזרחית לבין מטלות של קורס אקדמי; המחסומים העומדים בפני השתתפות בקורסים "חברתיים" בגלל הצורך לייצר "תיק עבודות" אטרקטיבי; והקושי להטמיע את תוצרי הקורס לאחר סיומו ולהשאיר חותם. כמו כן, אעלה לדיון שינויים מערכתיים, מוסדיים ופוליטיים שיכולים למנוע או לאפשר קיום קורסים מסוג זה.

בהרצאה אטען שחשיבה ביקורתית ואקטיביזם אינם יכולים להיות רק שכבה המרוחה על פרוסת הדיסציפלינה, אלא צריכים להוות מרכיב חיוני בחינוך לתקשורת חזותית.

מושב שני: לפגוש קהילה דרך האמנויות

חקר המושג של אמנות חברתית (SA) בעקבות התערבות אמנותית חד פעמית עם מבקשי מקלט

ד"ר טלי גיל-שוורצברג

המכון לאמנות, המכללה האקדמית אורנים

בהרצאה תתואר התערבות חד-פעמית באמנות עם קבוצת מבקשי המקלט מאריתריאה שהיו עצורים במתקן חולות והגיעו לימי למידה באוניברסיטת באר שבע במסגרת הפרויקט Free Your Mind. עבור העצורים הלימודים באוניברסיטה היו הגשמה של חלום, על אף שהיה מדובר בתכנית קצרה. במסגרת הפרויקט גובשה תכנית לימודים שהורכבה מקורסים בנושאים אותם ביקשו מבקשי המקלט ללמוד (בין השאר: מבוא למדעי המחשב, פוליטיקה וחברה, עברית, ניהול משברים ועזרה הומניטרית וניו מדיה).

יזומי התוכנית היו מרצים מתנדבים מהמחלקה לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בן גוריון, ששיתפו פעולה עם ארגונים חברתיים. ההרצאה תעסוק במפגש שנערך ביום האחרון של תוכנית הלימודים, שתוכנן מראש כהתערבות חד פעמית ולא תהליכית. יתרונותיה של גישה זו הם בכך שהיא מאפשרת ונטיליזציה של תחושות חרדה, ביטוי רגשי, לגיטימציה לתחושות המועלות על-ידי המשתתפים, תיווך לגורמים הרלוונטיים ועוד.

במהלך הסדנה יצרו כל המשתתפים עבודות אישיות שחוברו לעבודה משותפת גדולה. בעבודותיהם הם תיארו את מסעותיהם בדימויים ובמילים ואף היפנו מסרים נוקבים לעבר החברה הישראלית. בהרצאה אדגים את הנושאים המרכזיים שעלו בעבודות שכללו בין השאר זיכרונות מהבית, מהמסע הטראומטי, מההגעה לישראל וכן תחינה לקבלת אמפתיה ולשחרור מהמעצר. הדיון הקבוצתי שנערך עם סיום הפעילות, אפשר למשתתפים להביע את עצמם ואת החוויות והמסרים שרצו להעביר. הם התייחסו לעבודות הפרטניות ולמכלול הקבוצתי שהעצים את נוכחות המסרים שלהם. העבודה הוצגה בכנס השנתי של המחלקה לעבודה סוציאלית של אוניברסיטת בן-גוריון.

כדי לבחון את הפעילות ואת המאפיינים שלה כאמנות חברתית (SA) השתמשתי במתודולוגיית חקר-מקרה. פרקטיקת האמנות החברתית משלבת כסוכנות (agency) פסיכולוגית וחברתית. היא מוגדרת כביטוי אמנותי שנועד ליצור שינוי חיובי ביחידים המשתתפים, בקבוצות ובחברה בכללותה. לעיתים המדיום האמנותי אינו אלא כלי לשינוי "הקנבס" האמיתי, שהוא אנשים, קבוצות וחברות. בהרצאה אציע לאור ניתוח מקרה זה מודל לשימוש באמנויות חברתיות בהקשרים דומים ואטען כי במקרים של קבוצות מוחלשות, שקולן אינו נשמע, מודל זה עשוי להיות אפקטיבי במיוחד.

"בית ספר של החיים": 1 סטודנטים לאדריכלות פוגשים ילדים של מבקשי מקלט

סיגל ברנר

המחלקה לתרבות חזותית וחומרית, בצלאל – אקדמיה לאמנות ועיצוב; המחלקה לעיצוב פנים, שנקר – הפקולטה לעיצוב

בפברואר 2018, מדינת ישראל החליטה לגרש מבקשי מקלט ל"מדינה שלישית". בעקבות ההחלטה, בחרנו למקד את הסטודיו "מרחבי חיים בעיר" במחלקה לעיצוב פנים מבנה וסביבה בשנקר, במיפוי הקונפליקטים המרחביים בדרום תל אביב, ובהצעות אדריכליות להתאמת המרחב למגוון הקהילות שחיות בו. הקורס נפתח בסיום, ובביקור טורד במחסן חשוך ששימש כשמרטייה. במפגש לאחר מכן הסטודנטים מחו נגד הקורס והסיום. היו שהתלוננו על קושי רגשי שחוו במפגש עם הילדים, אחרים טענו שהמורות כפו עליהם את עמדתן הפוליטית, ו"שלא זה מה שבאו ללמוד". בהמשך התפתחה שיחה חשובה ומעניינת שתרמה רבות להמשך הקורס. במהלכה, דנו בתפקיד המעצב בחברה, וברלוונטיות של אתגרים מסוג זה במהלך רכישת המקצוע.

בשנים הבאות הנחיתי באותה מחלקה קורס "חברתי" שפעל בבית הספר החילוני היחיד בבני ברק "קוממיות", שהרוב המוחלט של תלמידיו הם בנים של מבקשי מקלט מארצות אפריקה. צוות בית הספר מתמודד עם המתח שבין המחויבות על פי חוק להעניק חינוך לכל ילד ללא תלות במוצאו ובמעמדו האזרחי, לבין הקשיים ליישמה, במיוחד בעיר חרדית. הסטודנטים שהו בבית הספר, פגשו את הצוות והילדים, למדו את המורכבויות ואת האיכויות, את השאיפות והאילוצים, ועל-פיהם עיצבו והקימו מרחבי שהיה ולמידה. על-פי המשובים, רוב הסטודנטים חשבו שהקורס תרם להם רבות, אבל ראש המחלקה החדש טען שלקורס אין מקום בתוכנית הלימודים, שכן "אנחנו לא אמורים לחנך לפילנתרופיה".

בסדנה אבקש לעסוק בסוגיות שעלו בקורסים, ובמיוחד בשאלת הרלוונטיות של מפגשים אלה לתהליך ההכשרה המקצועי של האדריכל, או לאדריכלות בכלל. אבקש לבחון שאלה זאת תוך שימוש במסגרת המושגית של: Architecture/ care divide שמציעה התיאורטיקנית הפמיניסטית אלקה קרסני (Elke Krasny), הטוענת, שעל אף תפקידה המובהק של הארכיטקטורה לספק מקלט והגנה לאדם, הארכיטקט התעצב בתרבות המערב כאמן ואוטונומי, ולא כ-caregiver: כמי שעיסוקו תיקון ושיפור מרחב החיים הפיסי והחברתי בעולם כך שניתן יהיה לחיות בו טוב ככל האפשר.²

¹ הכותרת לקוחה ספרו של יאנוש קורצ'אק שהתפרסם בשנת 1907 בפולין.
² Architecture and Care. (2019). Critical Care. <https://doi.org/10.7551/MITPRESS/12273.003.0005>

סרט שלא הושלם: ייצוג יחסים חברתיים בשכונה מערבבת

ד"ר רגב נתנזון

המחלקה לתקשורת, המכללה האקדמית ספיר

בשכונת הדר בחיפה עבדה קבוצת תושבים, יהודים וערבים, על הפקת סרט שמעולם לא הושלם. את הפקת הסרט יזמו התושבים כדי לייצג את חוויות מגוריהם בשכונה המעורבת-מערבבת. תוך כדי הפקת הסרט למדו משתתפי הקבוצה זה על זה, על התהליך היצירתי ועל המטרות שבכוונתם להשיג דרכו. חלקם רצו ליצור סרט שייצג את חיי היומיום שלהם, אחרים ראו בפעולה האמנותית מהלך אקטיביסטי שעשוי להוביל לשינוי חברתי.

בהרצאה זו אתבונן בקבוצה זו בפריזמה תיאורטית שמציגה קבוצת מפגש כאסטרטגיה של חינוך בקורתי במרחב קונפליקטואלי. קבוצות מפגש יהודי ערבי שעובדות במודל של משימה משותפת ומקיימות תוך כדי כך דיאלוג מתמשך, נחשבות על ידי חוקרים כמו יפעת מעוז וצבי בקרמן ככלי אפקטיבי יחסית לחינוך לשלום. עצם התהליך של בצוע המשימה חושף אמנם קשיים, סטראוטיפים ועוינויות, אבל גם יש לו פוטנציאל לייצר דינמיקות של שיח ואסטרטגיות חדשות של עבודה משותפת שיש בה גם תקווה. את עבודת הקבוצה ליוויתי כאנתרופולוג וביצעתי תצפית-משתתפת שנעה

בין רמות מעורבות שונות בהפקת הסרט. באחד המשברים הצלחתי להשיג תקציב מהאוניברסיטה למימון המשך הפקת הסרט, מימון שיועד לפרויקטים שמשלבים עבודה אקדמית עם הקהילה. המימון אפשר לקבוצה יותר חופש יצירתי, אך מכשולים אחרים מנעו מהסרט להגיע לכדי סיום.

האתנוגרפיה של הפקת הסרט מתארת חוסר הלימה בין האינטראקציות החברתיות בין יהודים וערבים בתוך הקבוצה לבין התסריט שהתגבש בין חבריה. בעוד הדינמיקה הקבוצתית שיקפה את האווירה המערבבת של השכונה, התסריט נכנע לשיח ההגמוני של הפרדה בישראל ולרתיעה מעמימות. שאיפתה של הקבוצה ליצור ייצוג ריאליסטי דרשה שפה פוליטית וחזותית שלא הייתה זמינה במציאות חברתית ולכן הייתה מאתגרת מדי לדמיון ולניסוח.

מושב שלישי: אמנות ללא אמניות/ים: מבט חברתי

הנחלת העולם הערכי שלי דרך הוראת פיסול לסטודנטיות שעולמן רחוק וזר לי

נעה ארד יאירי

המחלקה לאמנות, אמונה – מכללה אקדמית לחינוך ואמנויות

בהרצאה זו אבחן את המשמעות של הוראת פסול לסטודנטיות במכללת "אמונה", מכללה לאמנות של הציונות הדתית לאומית. כאמנית חילונית שמגדירה את עצמה במרחב הפוליטי כשמאלנית, המלמדת את הסטודנטיות לשנה שניה קורס לפסול כבר 9 שנים, אני שונה מאוד מהסטודנטיות שלי, מה שמעורר לא מעט סוגיות ומורכבויות בתהליך ההוראה והלמידה. בהרצאה אציג את הקורס ואת האופן ההדרגתי שבו רוכשות הסטודנטיות כלים ודרכי התבוננות חדשות. במקביל אראה כיצד גם אני, מורתם, השונה מהן תרבותית ואידיאולוגית, רוכשת תוך כדי שיח איתן תובנות חדשות. ההרצאה עם כך מציגה את הקורס לא רק כלמידה על אמנות אלא גם כמרחב של שיח בין קבוצות בחברה הישראלית.

השיעור הראשון מדי שנה נפתח בבקשה שלי מהסטודנטיות לדבר בלשון נקבה. אני מסבירה להן שבעיני שפה יוצרת מציאות וכנשים אנחנו צריכות לקחת לעצמנו מקום במרחב. זוהי בקשה ברורה אך מאתגרת לרוב הסטודנטיות. במהלך הקורס אני נותנת להן הרבה חופש בחירה בעבודת הפיסול, חופש שמבהיל את רובן. בהדרגה הן לומדות להרגיש מעט נוח יותר במרחב הרעיוני והחומרי שאני מאפשרת ובודקות מה מעניין אותן. הקורס בנוי מתרגילים כמו "זמן", "שביל"... והנושא המסכם את השנה "אובייקט נשי", כשכל סטודנטית מפתחת רעיון פיסולי תוך דיאלוג איתי, במסגרתו אנחנו מחדדות יחד את הרעיון ובוחנו את הרלבנטיות שלו.

בהרצאה אציג תוצרים של הדיאלוג עם הסטודנטיות. דרך העבודות שלהן אצביע על הפנמה של רעיונות שניסיתי להעביר ועל המקום המורכב שלי במכללה לאמנות של הציונות הדתית-לאומית.

אני רחוקה כמעט בכל פרמטר ערכי מהסטודנטיות ב"אמונה", דעותיי הפוליטיות בהקשר לסכסוך הישראלי-פלסטיני לא קבילות עליהן (ואיני חושפת אותן). ובכל זאת, אני רוצה להשפיע עליהן לראות את האחר/ת, להכיר את נשיותן על פניה הרבים, ולפתח כלים לערער או לבקר את הסמכות, הגברית ברובה, המעוגנת בחייהן. לאורך כל הקורס אני מנסה לבדוק האם יש מקום שבו אנחנו יכולות להיפגש כנשים, ואני בוחנת האם יש לי יכולת השפעה כלשהי על בחירות שלהן. בד בבד אני לומדת מהן על עולם תוכן לא מוכר לי, שבהקשר המכללתי מעורר בי לא אחת אנטגוניזם, אבל גם מלמד אותי לשמוע למרות אי הנחת.

את חלק מהסטודנטיות אני פוגשת בהנחיית פרויקט גמר בשנה הרביעית ללימודיהן. אצל רבות אני מגלה שהעבודות מהשנה השנייה היו התחלה של מסע עצמי שהבשיל לגוף עבודה על פני השנה האחרונה. ההקשר הפמיניסטי כבר לא מאיים עליהן בשלב זה והוא מעסיק אותן ומשפיע על אופן ההתבוננות שלהן על עצמן ועל חייהן. רובן מתחילות לבנות זוגיות ומשפחה, והתובנות שהן מגיעות אליהן במהלך הלימודים מבצבצות בחייהן הפרטיים ובהתנהלותן בקהילה. נדמה לי שדרך עיסוק בחומר, באמנות, קל יותר להעלות לדיון נושאים שבהקשרים אחרים הסטודנטיות ואני היינו אולי פחות פתוחות לשמוע זו את זו.

לאתגר את הנרטיב של המאסטר: הוראת אוטואתנוגרפיה יצירתית לסטודנטים/ות

פרופ' תמר הגר

החוג לחינוך והחוג ללימודים רב-תחומיים, המכללה האקדמית תל חי

בהרצאה זו אבחן את התנסותי במשך עשור בהוראת הז'אנר האוטואתנוגרפי לסטודנטים במכללה האקדמית תל חי. ארצה לבדוק כיצד תורמת מתודולוגיה זו לתודעה הביקורתית של מי שמתנסים ומתנסות בה וכיצד היא מוסיפה נדבך חשוב שאינו מקבל הכרה מספקת לידע האקדמי.

הסוגה המחקרית הזאת שגלשה ממחלקות האנתרופולוגיה למחלקות נוספות במדעי החברה, עוררה את סקרנותי, כשעסקתי בהתמודדות עם סיפורים אישיים של סטודנטים במסגרת הוראת קורס דיאלוג יהודי ערבי, קורס על אמהות וקורסים על הוראת כתיבה יצירתית ואקטיביסטית. מה שעניין אותי היה האופן בו היא מציפה ומתעמתת עם מערכות היחסים המורכבות בין העצמי לחברה, כפונקציה של יחסי כוח פוליטיים, חברתיים וכלכליים (Reed-Danahay, 1997; Ellis, 2004). התברר לי שהסיפורים האישיים של הסטודנטים ושלי מהדהדים, מאתגרים ומבקרים נרטיבים תרבותיים גדולים (Master narratives) ונורמות חברתיות שגורות, ושנקודת מבט וכתיבה אוטואתנוגרפית מאפשרת להפיק מהם ידע חדש ומשמעותי.

בהרצאה אדגים באמצעות עבודות של סטודנטים וסטודנטיות כיצד הז'אנר האוטואתנוגרפי חייב אותם כחוקרות להתבונן לעומק בפרטי חייהן ולסגל מתודות של כתיבה ספרותית. אוטואתנוגרפיה טובה, אני טוענת, יוצרת חווית קריאה דומה לזו של סיפור קצר או אפילו רומן. לאחר כתיבת טיוטות אינספור נדרשו הסטודנטים/ות לעמת את הסיפורים שלהם/ן עם ההקשר החברתי, פוליטי ותרבותי שבמסגרתו התהוו החוויות המסופרות, דבר שיצר לא מעט קשיים. ההתבוננות על החיים האישיים מבחוץ גרמה להם/ן לחצות את גבולות הזהות הקולקטיבית האוטומטית שלהן ולאמץ זהות כפולה, ואפילו מרובה ולעיתים אף להרגיש כמי שהתרחקו מזהות החברתית-פוליטית, איתה הגיעו לקורס. ז'נט גאן מבהירה שהשאלה החשובה שמעלה אוטואתנוגרפיה היא לא "מי אני", אלא "לאן אני שייכת". וזו גם השאלה שמטרידה לא פעם את סטודנטים והסטודנטיות במהלך הלימוד. משום שזהו ז'אנר המסבך את ראיית המציאות החברתית והפוליטית, הוא גם מאתגר את הדיכטומיות השקריות של עצמי/אחרת, פרטי/חברתי ומעלה שאלות של ייצוג כמו: מי מדבר? איזה אינטרסים הוא מייצג? מי מייצג את החיים של מי? ולמה?

בהרצאה אפרוס את האתגר שמספקת כתיבה אוטואתנוגרפית לסטודנטים/ות לאור השאלות של שייכות, ייצוג ואינטרסים. אתאר את הקושי שלהם כמי שחיים במציאות שמאדירה אינדיבידואלים לפרש כתיבה אישית תוך אמוץ הקשרים חברתיים פוליטיים במקום פרסקטיבה פסיכולוגית. חלק מהתלמידים גם מסרבים בהתחלה לקבל את העובדה שמחקר אוטואתנוגרפי וכתיבה ספרותית יכולים לייצר ידע אקדמי רציני משום שהשיח בקורסים אחרים שלמדו מעניק יתרון מובהק למבט תיאורטי, מכליל על פני התבוננות בעולם באמצעות מתודולוגיות נרטיביות וספרותיות. ההתמודדות עם קשיים אלה במהלך הכתיבה ותוך כדי שיח קבוצתי עם הכתה גורמים לסטודנטים/ות לסגל חשיבה ביקורתית מעמיקה על נורמות חברתיות פוליטיות ועל האקדמיה כמוסד המדיר מהשיח ידע חשוב שנוגד מסיפוריהם האישיים.

פרדוקס מובנה: כיצד מייצרים תהליך התמקצעות בעבודה עם "לא-שחקנים" (Non-Actors)?

מחשבות תיאורטיות ומעשיות

ד"ר חן אלון

החוג לתאטרון, אוניברסיטת תל אביב

"כולם יכולים לשחק, אפילו שחקנים", אוגוסטו בואל.

כשחקן מקצועי, נדרשו לי שנים רבות של עבודה עם "לא-שחקנים", כדי להבין את המשפט שלעיל, ולהפנים שתיאטרון הוא יכולת אנושית, שכל אדם יכול וצריך להשתמש בה. אני מאמין שתיאטרון הוא כלי לשחרור אינדיבידואלי וקולקטיבי ושיש להחזיר אותו לאלה שעבורם הוא צורך מיידי לפתרון בעיות ולשחרור מצורות שונות של דיכוי. מהלך זה מבכר פוליטיזציה של התיאטרון על פני "תיאטרון פוליטי" (Boal, 1998).

הכשרת סטודנט/ית במסגרת מסלול לימודים שמטרתו להכין אותם/ן להיות איש/אשת תיאטרון קהילתי ואקטיביסט/ית מקצועי/ת המסוגלת/ת להנחות, לביים ולחקור תהליכים אמנותיים חברתיים בעבודה עם "לא-שחקנים" בקהילה, מזמינה אתגרים רבים. ההרצאה תציג כמה מהם ואת הפרדוקסים איתם מתמודד המורה העוסק בכך – באמצעות מחשבות תיאורטיות ומעשיות על המסלול ללימודי תיאטרון קהילתי וארטיביזם (אמנות ואקטיביזם) החוג לתיאטרון, אוניברסיטת תל אביב.

את תחום התיאטרון החברתי-קהילתי (לב-אלג'ם, 2010) והאמנות האקטיביסטית (Artivism) למשל, (Sandoval, 2008; Britt, 2018) ניתן לחלק לשתי קטיגוריות עיקריות: אמנות מבוססת קהילה ואמנות מבוססת אמן. הראשונה, מבקשת ליצור תיאטרון בתוך, עם ועבור קהילות שונות על מנת לחולל תהליכי העצמה ושינוי חברתי. בדרך כלל מדובר באיש/אשת מקצוע המוביל ומנחה את התהליך הזה תוך הנחלת ידע, רכישת כלים, שיטות וטכניקות אמנותיות-תיאטרוניות, במטרה להעצים את הביטוי האישי והקולקטיבי. בשנייה, אמנים מקצועיים, לעתים אקטיביסטים, יוצרים אמנות, תיאטרון, פרפורמנס, מופעים תלויי מקום, עבודות מיצג ומיצב, כמנוף לביקורת, לפעולה ולשינוי חברתי-פוליטי-ספציפי, על פי חזונם ולעתים בדיאלוג עם הקהילה או עם המקום ("אתר").

אחת השאלות המרכזיות איתן מתמודד מרצה בתהליך הכשרתם של אקטיביסטים העוסקים בתיאטרון חברתי קהילתי היא כיצד ליישב את הסתירה לכאורה שמרבית המצטרפים לפעולה התיאטרונית אינם עושים זאת מדחף ליצירה ו/או מצרכי התמקצעות אמנותית, אלא במטרה ליצור שינוי חברתי-פוליטי. בהרצאה אציג כמה מקרי מבחן הממחישים כיצד היחסים בין המרצה-מנחה לבין הסטודנטים/ות הינם שיקוף פדגוגי לאופן שבו נבנים בתיאטרון קהילתי יחסים בין השחקנים ה"לא-שחקנים" לבין הבמאי/ת; וכיצד תהליך זה הופך לכלי לשינוי חברתי, לדמוקרטיזציה, מתי ואיך הוא מצליח ומתי הוא נכשל. אנסה לנסח ולנתח את הסיבה להצלחות ולכשלונות של הסטודנט/ית ושלנו – המורים-מרצים כמובילי מסלול הכשרה-מקצועי לצד אקדמי-מחקרי.

מושב רביעי: הכיתה כמרחב של אי-נחת

ספרות ערבית כגשר למפגש

תופאחה סאבא

הפקולטה למח"ר והפקולטה למדעים, המכללה האקדמית תל חי

במסגרת ההרצאה אציג את הקורס "ספרות ערבית כגשר למפגש" במטרה להראות איך לימודי ספרות פמיניסטית ערבית בקבוצה מעורבת מגדרית, לאומית ודיספלינרית (הפקולטה למח"ר ולמדעים) יכולים להיות מנוע לשינוי תודעתי וחברתי. דרך לימודי הספרות הקורס מעמיד במרכז קידום שיח יהודי ערבי, תוך התמודדות עם סטריאוטיפים הדדיים, ושינוי עמדות כלפי פמיניזם, פמיניזם ערבי אסלאמי וספרות פמיניסטית.

בהרצאה אציג את הדרכים הפדגוגיות בהן נקטתי כדי לקדם הבנות אלה: שימוש בטקסטים שנכתבו בעברית ובערבית על ידי חוקרות וחוקרים יהודים וערבים; מצגות בשתי השפות; הנכחת השפה הערבית במרחב הכיתתי דרך הסבר תכנים בערבית לצד ההסבר העברי; ומתן אפשרות לסטודנטים ערבים לשאול בערבית; מפגש פנים אל פנים עם יוצרות ערביות פמיניסטיות שהגיעו לכיתה והציגו סוגיות שונות בהתייחס לתרבות ולחברה הערבית ולמעמד הנשים. שתי המטלות של הקורס נעשו בקבוצות מעורבות מגדרית ולאומית ועסקו בטקסטים ספרותיים פמיניסטיים ערביים שנתנו גם בעברית. כך יכול היה כל סטודנט לקרוא את הטקסט ולדון בו בשפתו. הסטודנטים נדרשו במטלות להתבונן בתהליכים שעברו הן כיחידים וכקבוצה ולהציג אותם ברפלקציות.

למעשה, במסגרת הקורס היתרון השפתי והתרבותי של לאום אחד על השני התבטל.

במסגרת ההרצאה אביא ציטטות מהרפלקציות האישיות שכתבו הסטודנטים ובהם תיאור התהליכים שעברו במסגרת הקורס. הרפלקציות האלו הראו כי מטרות הקורס הושגו. ארצה לטעון שקורס זה חשוב באקדמיה בשל תוכנו, מטרותיו ודרכי העבודה שלו. בנוסף, אעסוק באופן בו ניתן לשפר אותו כדי להשיג באופן עמוק יותר את מטרותיו. למשל, להפוך אותו לקורס שנתי, כך שיתאפשר מפגש קבוצתי משמעותי יותר בכיתה סביב יותר טקסטים וסביב שאלות חברתיות תרבותיות נוספות. אתייחס גם לאפשרות לייצר דיאלוג על ספרות גם ברמת המרצות, באמצעות הוראה משותפת על ספרות פמיניסטית ערבית ועברית.

הכיתה כקהילה שמאפשרת מסגרת ללימוד על מוזיקה וחברה

ד"ר רוני שריג

החוג ללימודי מזרח אסיה והחוג לחינוך, המכללה האקדמית תל חי;

המגמה ללימודי מזרח אסיה במחלקה ללימודים רב תחומיים במדעי הרוח, אוניברסיטת בר אילן

ההרצאה תתמקד בהצגת דוגמאות מתוך נושאי קורס חדש שלימדתי השנה על מוזיקה וחברה בחוג לחינוך במכללה האקדמית תל חי, ומתוך הלמידה וההתייחסויות של הסטודנטיות והסטודנטים לנושאי הקורס. דרך הצגת הדברים אעלה תובנות מהקורס וגם שאלות והתלבטויות. לדוגמה, באחד השיעורים סטודנטית הציגה את התפתחות המוזיקה השחורה של העבדים באמריקה, ודיברה על העבדות במונחים של שואה. חלק מהסטודנטים בקורס לא הסכימו לקבל את השימוש במילה שואה בהקשר לעבדות, ועצרו את הצגת הנושא. המפגש הזה בין התייחסויות שונות לעבדות ולשואה היה חלק מהתמודדויות הקורס, דרכן למדנו להכיר קודם כל זה את זה במרחב הכיתתי, וליצור מעין קהילה בכיתה, כדי שנוכל לבחון הקשרים בין מוזיקה לחברה מחוץ לכיתה.

אחת השאלות שליוו אותי לאורך הקורס היתה: איך ניתן ומתאים ללמוד ולהתבונן במבט ביקורתי בסוגיות חברתיות מורכבות בכיתה שיש בה מגוון רחב של ערכים, רגשות, תפיסות עולם, תפיסות חינוכיות, הנחות מוקדמות, אידיאולוגיות, מוצאים אתניים, דתיים ותרבותיים, וגם מנעד רחב ושונה מאדם לאדם של טעמים מוזיקליים וידע מוזיקלי?

מארק מטרן (1998), שחקר מוזיקה פופולרית בשלוש קהילות שוליים בצ'ילה ובארה"ב, ואת ההקשרים של המוזיקה שלהן לשינוי בקהילה, ניתח את הפעילות הפוליטית באמצעות מוזיקה באותן קהילות. הוא טוען שלמוזיקה, מעצם היותה צורת תקשורת, יש כוח לגשר בין אנשים בתוך קהילה ובין קהילות, וכשהיא חלק מאקטיביזם בקהילה – יש לה מגוון ביטויים, שהבולטים בהם הם, כהגדרתו: מאבק, דיון, ופרגמטיות. החשיבה שלי כשבנתי את הקורס היתה – מעבר להכרות הסטודנטים עם בסיס מושגי ותאורטי, ועם השפעות וסגנונות מוזיקליים – לעורר שיח וחשיבה משותפים על מורכבויות חברתיות דרך הביטויים המוזיקליים שלהן, ועל מחאה חברתית באמצעות מוזיקה. ומתוך כך – לגלות יחד את האפשרויות הטמונות במוזיקה כאמצעי לעשייה קהילתית, חברתית, ופדגוגית. במפגשים עם הסטודנטיות והסטודנטים בקורס הבנתי שעל מנת לדון במורכבויות חברתיות עלינו להכיר קודם לכן במאפיינים הקהילתיים של הכיתה שלנו, במגוון שקיים בה של דעות, אמונות, ותפיסות עולם, ובחיבורים שלנו כקהילה / כיתה למוזיקה. אחרי שנגלה ונבין זאת, אוכל ונוכל יחד לחפש דרך של למידה שתייצר סובלנות והקשבה למגוון שנמצא בכיתה, כדי שנתבונן על מוזיקה, חברה ומחאה סביבנו ובקהילות אחרות.

הטרדה חזותית: אתגרים בהוראת אומנויות

ד"ר רותי גינזבורג

התכנית לחינוך לאמנות, הפקולטה לאמנויות – המדרשה, המכללה האקדמית בית ברל;

המחלקה לתרבות חזותית וחומרית, בצלאל – אקדמיה לאמנות ועיצוב

"הטרדה חזותית" הוא שם הניתן לאחרונה לחוויית אי נחת, מבוכה ואף פגיעה של לומדת בעקבות השיפה לאובייקט החזותי באמנות ובקולנוע (ארהרד 2019, 168). בדומה להטרדה מינית, הטרדה חזותית במוסדות להשכלה גבוהה, מתרחשת במצבים בהם יש היררכיה ויחסי מרות בין מי שמראה, את האובייקט החזותי, המרצה, למי שנמצא שם ללמוד ולראות – הסטודנטית. לעיתים היא חלה כאשר סטודנטית משתפת סטודנטים יות אחרים. ות בשיעור בדימוי היכול לעורר רגשות קשים וטראומתיים אצל הצופים. ות. ההטרדה עשויה להתרגש לא רק במהלך צפייה בתוכן מיני, אלא אף בעת השיפה לתכנים המעוררים אי נחת פוליטית, דתית, אתנית ועוד.

בתוך מוסדות להשכלה גבוהה על אופיים הליברלי התביעה לרגישות של מרצים. ות כלפי סטודנטים. יות מייצרת עימות בין "חופש הביטוי" וה"חופש האקדמי" לבין "מרחב בטוח", מרחב הוראה מכיל ולא פוגעני עבור הלומדים. ות (Gibson 2019). הכתיבה בארצות הברית הדנה בשינוי המתחולל במכללות ואוניברסיטאות בעקבות ביקורת מסטודנטיות. ים על הוראה מטרידה, מתמקדת בשלושה מושגים עיקריים "מיקרו-אגרסיה", "ידע קשה", ו"אזהרות טריגר" (Lukianoff and Haidt 2015, Zembylas 2014, Manne 2015). מיקרו-אגרסיה היא התנהגות, דיבור, מחוות היכולים להתבצע גם באופן לא-מודע על ידי מרצה או סטודנט. ית המכילים מסרים של עוינות, השפלה, הגזעה, החפצה ו/או מייצגים עליונות כלפי אחרת. או קבוצה. ידע קשה מתאר את המפגש של הסטודנטית בלימודים עם חוויה זרה ולא נוחה עבורה. שלעיתים מעמתים אותה. עם גבולות יכולת ההכלה הרגשית של ידע זה. ואילו אזהרות טריגר מתייחסת לדרכים בהם ניתן למנוע פגיעה או להקטין אותה על ידי התראה עוד לפני הצגת הדימוי שעלול לעורר רגשות קשים אצל הצופות. ים. בישראל רחל ארהרד כתבה על ההטרדות חזותיות כשהיא דנה בהשפעת תנועת ה #MeToo על האקדמיה, ומדי פעם הנושא עלה בכתבות בעיתונות על הטרדות מיניות (ארהרד 2019, אנדרמן 2017).

בהרצאה אדון בתופעה של הטרדה חזותית במוסדות להשכלה גבוהה. אציג את ייחודה והתנאים להופעתה וזאת בשונה מהכתיבה המוזכרת. הכתיבה על הוראה מטרידה בהשכלה הגבוהה בעולם לא דנה באופן פרטיקולרי בהטרדה חזותית. ארהרד והעיתונות המקומית מסתפקים רק בהצגת אירועים של הטרדה חזותית, אך לא בוחנים את התנאים להופעתה. באמצעות ניתוח תלונות על הטרדה חזותית אפיינ את התרחשותה תוך בחינת אופן ההצגה, הקשר ההצגה וההבדל הדורי בין המרצים לסטודנטים. יות. על בסיס מאפיינים אלו אפתח דיון במשמעותה של הטרדה חזותית ובשאלה איזו מורכבות היא מכניסה לתהליכי לימוד של חשיבה ביקורתית המבוססת על תרבות חזותית ופמיניסטית ולתפיסת הפעולה האמנותית כפעולה אסתטית פוליטית (Pollock 1988, נוכלין 2007, אזולאי 2010, מאלווי 2006, רנסייר 2020).

מושב חמישי: מבט מחודש על הקאנון

פדגוגיות ביקורתיות בהוראת ארכיטקטורה

ד"ר ליאת סאבין בן שושן

המחלקה לתרבות חזותית וחומרית, בצלאל – אקדמיה לאמנות ועיצוב;

המחלקה לקולנוע ותקשורת, המכללה האקדמית סמינר הקיבוצים

בהרצאה אבקש לבחון שימוש בפדגוגיות ביקורתיות בקורס "כתיבה, קריאה ומחקר" שנלמד בתוכנית הלימודים באדריכלות בבצלאל. הקורס נועד להציג לסטודנטים טקסטים נבחרים מן הקאנון (שנכתבו על ידי היסטוריונים ואדריכלים, בעיקר גברים, לבנים ומערביים). בהרצאה אראה איך שינוי פדגוגי אפשר לסטודנטים/ות הבנה מחדשת על כוחה הפוליטי של האדריכלות.

האדריכלות היא אמנות העוסקת בעיצובו של המרחב הבנוי, ולפיכך היא פוליטית באופן אינהרנטי. מרחבים כמו הבית, הרחוב והעיר, נחצים בקווים אתניים, מגדריים ומעמדיים. אלא שהקאנון הקיים מוביל את הסוגיות הפוליטיות לכוונים מסוימים. בהרצאה אראה כיצד אני מרחיבה את הקאנון ומשתמשת במתודות המערבות חוויה אישית – כדי להבין מחדש את הפוליטיות של המרחב. אתבסס על דבריה של לזלי לוקו (Lokko 2017, 2021), מרצה באוניברסיטת יוהנסבורג, העוסקת ברב תרבותיות ואקטיביזם באקדמיה. לוקו מצטטת את התיאורטיקן האפריקאי אשיל מבמבה:

כשאנו אומרים גישה [...] מדובר בזכות להשתייך, ובתחושה של בעלות, שאינה קשורה לצדקה או לאירוח, או למושג הליברלי של 'סובלנות'. אין זה אומר שאני מוטמע בתרבות שאינה שלי כתנאי מקדים להשתתפות בחיים הציבוריים של המוסד, אלא בבעלות על מרחב ציבורי משותף, ובחוש מפותח של אזרחות ההכרחית לפרויקט דמוקרטי (Mbembe, 2015).

על מנת ליצור שינוי, טוענת לוקו, יש לפתח מערך חדש של "פדגוגיות טרנספורמטיביות" אשר אינן מאפשרות למוסדות רשמיים להתעלם או להדיר קבוצות ובודדים לשוליים. לוקו קוראת לשינוי עמוק בתכנית הלימודים – שינוי של מערכת השעות ושל הקאנון שהם לדידה אבני הבניין של הפדגוגיה, זאת באמצעות מגוון מדיומים, פרספקטיבות, גישות, ותכנים (Lokko 2017, 2021).

את הקורס המדובר אני מלמדת בחמש השנים האחרונות בבצלאל וב'אמן', השלוחה החרדית של בצלאל (המיועדת לנשים חרדיות). במהלך הקורס נקראים טקסטים קאנוניים באדריכלות, ומגיבים אליהם. בסילבוס התווספו טקסטים המתגרים את הקאנון מבחינה מגדרית ואתנית – כמו "חדר משלך" (וירג'יניה וולף), ו"קול צעדינו" (רונית מטלון). הסטודנטיות נדרשות להגיב לטקסטים בצורה אישית. אתעכב על האופן בו נלמד הקורס בשלוחה החרדית, שם מושגים כמו "חדר משלך" ו'בית' מקבלים המחשה פואטית ופוליטית.

למה לי פוליטיקה עכשיו? על אודות הקורס "אקטיביזם באמנות בישראל"

ד"ר טל דקל

התכנית ללימודי אוריינות חזותית, מכללה אקדמית סמינר הקיבוצים; החוג לתולדות האמנות,

אוניברסיטת תל אביב

הרצאתי עוסקת בקורס שאותו אני מלמדת במסגרת התכנית ללימודי "אוריינות חזותית בחינוך" במכללת סמינר הקיבוצים, הדן בנקודות מפגש רעיוניות ומעשיות בין אמנות עכשווית ובין אקטיביזם והתנגדות יצירתית. הסטודנטים והסטודנטיות בקורס הינם מורים בפועל במערכת החינוך – בתחומי הוראת קולנוע, מחול, אמנות פלסטית, עיצוב או תיאטרון – שגילם הממוצע הוא סביב 45. הקורס מציג בפניהם מושגים כמו קהילתיות, זכויות אדם, נאו ליברליזם וצדק חלוקתי וסביבתי, ואנו קוראות ביחד טקסטים תיאורטיים מתחומי דעת כמו פילוסופיה פוליטית, גאוגרפיה הומאנית ולימודי הגירה, עם דגש מיוחד על הגות של מבקרים ומבקריות של אמנות חברתית כמו ניקולא בוריו, קלייר בישוף ובוריס גרויס. לאור הדיונים בתיאוריות אנו סוקרות מגוון דוגמאות של אמנות אקטיביסטית מהארץ ומהעולם וכן צופות בסרטים דוקומנטריים שמתעדים אמנות אקטיביסטית.

במסגרת סדנה זו אציג "סיפור הוראה" ואתעכב על רגעים משמעותיים שהתרחשו בכיתה במהלך הקורס, בעת שהסטודנטיות הציגו את המחקרים שלהן. בנוסף לתכנים של הפרויקטים, אבקש להתעכב על הרציונל שהציעו הסטודנטיות, כאשר שטחו את המוטיבציות שהניעו אותן לבחור במקרי הבוחן שאותם חקרו. הסטודנטיות קיבלו עידוד לחקור נושאים שנוגעים להן באופן אישי ואשר קשורים לחייהן (לא מתוך רשימה של נושאים שניתנו להם, אלא מתוך תהליך חיפוש ובחירה), וזאת במטרה לצקת משמעות ולהגביר את החיבור שלהן לנושא ובכדי להדהד את הרלוונטיות שלו מול ובתוך נושאים חברתיים בוערים כלשהם. קורס זה מבקש אפוא להעניק את היכולת לייצר ידע ממוקם (situated knowledge), הנובע מחוויות חיים הספציפיות של כל סטודנטית, ולגרום לה להבין שזהו מנוע רב עוצמה לאקטיביזם אמנותי ושינוי חברתי.

הפרספקטיבה האנליטית של המחקר העיוני-פרשני שלפנינו הינו ניתוח הצטלבותי (intersectional analysis), המציע הסבר ניואנסי לזהויות המגוונות של הסטודנטיות, המגיעות מרקעים שונים – יהודיות וערביות, אשכנזיות ומזרחיות, יוצאות אתיופיה ויוצאות ברית המועצות לשעבר. המחקר יראה את הקשר שבין הרקע החברתי של הסטודנטיות לבין הנושאים המגוונים שאותם בחרו לחקור – מקרים של אמנות אקטיביסטית המשולבת בתיאוריות בתחום דעת זה.

סלון המסורבות: מקרה בוחן לקריאה פמיניסטית של תולדות האמנות והשפעתה

הדרה שפלן קצב

הפקולטה לאמנויות, המכללה האקדמית סמינר הקיבוצים; בית הספר לעיצוב וחדשנות, המכללה האקדמית למנהל

במהלך שני העשורים האחרונים אני מלמדת קורס עיוני בשם "סלון המסורבות" במחלקה לאמנות של מכללת סמינר הקיבוצים. בסיום הקורס הסטודנטיות מוארגנות את שבוע המגדר של הפקולטה לאמנויות ומתנסות. גם בפרקטיקות אקטיביסטיות. ההרצאה תעסוק בתובנות פדגוגיות מהוראת הקורס. אתחיל בהסבר על תכני הקורס, אמשך בהצגת התוצרים האמנותיים ואסיים בהצגת התוצרים אקטיביסטיים.

הקורס הנוכחי עוקב אחר דרכים חדשניות בלימוד היסטוריית האמנות שמציגות בפני הסטודנטים/ות דרכי התבוננות חדשות, זאת במטרה לתקן את הלימוד המעוות של תולדות האמנות המדיר אמניות נשים. בין השאר עושה זאת הקורס על ידי הכנסת האמניות למפה האמנותית בקונטקסט היסטורי, פוליטי, כלכלי, תרבותי ופילוסופי, תוך דיון על הסיבות להדרתן, בדגש על המטא-נרטיביים המשפיעים על מעמד הנשים באמנות.

הצעתה של החוקרת ג'וליה פיור (2019) להשקיע בחינוך של דור חדש של היסטוריוני אמנות המבין הדרה מהי, היא מטרתו העיקרית של הקורס. הוא נלמד בשנה ב' לאחר שהסטודנטיות ים למדו בשנה א' קריאה קנונית של תולדות האמנות. במהלכו הן מגלות את נקודות העיוורון של היסטוריית האמנות הקנונית שנלמדת עדיין במרבית מוסדות החינוך וההשכלה הגבוהה (במבואות לתולדות האמנות). כך הן מפתחות תפיסה ביקורתית כלפי לימוד של נרטיב אחד מרכזי. המאמרים הנלמדים בקורס מתמקדים בכתיבה ביקורתית על היסטוריית האמנות ועל מקומן של הנשים כאובייקט היצירה ולא כסובייקט שלה. בין השאר נלמדים וירג'יניה וולף, לינדה נוכלין, ג'ון ברגר, גריזלדה פולוק ו-וויטני צ'דוויק).

בהרצאה אציג את הרציונל של הקורס ומטרתו וכן דוגמאות מייצגות של תוצרים אמנותיים ופדגוגיים של הסטודנטיות. מכיוון שמטרת הקורס היא לקדם מודעות חברתית, מגדרית, פוליטית ורב תרבותית הלכה למעשה מטלת הסיום היא אקטיביסטית – תכנון, ארגון והפקת "שבוע המגדר, הנערך בקמפוס בחודש מרץ לכבוד יום האישה הבינלאומי – אראה דוגמאות מייצגות לתוצרים האקטיביסטיים. מטלה זו מאפשרת לסטודנטיות לרכוש מיומנויות באקטיביזם חברתי וכלים של עבודה שיתופית.